Martin Previšić

ISSN 0353-295X (Tisak) 1849-0344 (Online)
Radovi - Zavod za hrvatsku povijest
Vol. 57, br. 1, Zagreb 2025.

UDK: 929-052Kosanović, S.
Prethodno priopćenje
Primljeno: 19. 9. 2025.
Prihvaćeno: 30. 10. 2025.
DOI: 10.17234/RadoviZHP.57.17

Dnevnik Save Kosanovića iz 1942. godine

Sava Kosanović jedan je od istaknutijih političara u vrijeme Kraljevine Jugoslavije, Drugoga svjetskog rata te poraća, sve do sredine 50-ih godina 20. stoljeća.[1] U njegovu djelovanju isprepleću se brojne ideologije, politike, duh vremena, kao i političke transformacije, tipične za srpske političare u Hrvatskoj. Malo je poznato da je vodio dnevnik 1942. godine, koji sadrži brojne zapise o nizu tema važnih za politički i privatni Kosanovićev horizont. U ovom ćemo radu, na temelju analize i interpretacije izvadaka iz Kosanovićevog dnevnika, predstaviti dvije izabrane teme i dati prinos njihovu istraživanju: Kosanovićevo djelovanje u organizaciji *Central and Eastern European Planning Board* (CEEPB) te posjet kralja Petra II. Karađorđevića SAD-u.

Uvod

Sava Kosanović, istaknuti političar koji je djelovao u vrijeme Kraljevine Jugoslavije, bio je iznimno aktivan prošavši sve etape političkog razvoja koje je mogao. Rođen je 1894. godine u Plaškom, u obitelji pravoslavnog svećenika (otac mu se zvao Nikola). Majka Marica bila je sestra Nikole Tesle. Kao pravnik i novinar bavio se publicističkom djelatnošću uređujući mjesečni časopis *Volja* (Beograd). Bio je članom Samostalne demokratske stranke (SDS) Svetozara Pribićevića u kojoj je obnašao brojne istaknute funkcije. Od 1927. godine bio je poslanik u Narodnoj skupštini, kao i većinu 30-ih godina 20. stoljeća.[2] Bio je važna figura Seljačko-demokratske koalicije u opozicijskom djelovanju tijekom zadnjeg desetljeća Kraljevine Jugoslavije, a nakon martovskog puča 1941. godine ministar snabdjevanja i ishrane u vladi generala Simovića.

Nakon sloma Kraljevine Jugoslavije povukao se s kraljem i vladom u egzil, da bi preko Jeruzalema, Južne Afrike i Kanade u jesen 1941. došao u New York, Sjedinjene Američke Države (SAD). Vlada u egzilu pod vodstvom generala Si-

[1] Rad je nastao u okviru institucionalnog istraživačkog projekta *Oblici nasilja i otpora u socijalističkoj Hrvatskoj i Jugoslaviji* (OOSK) Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu koji financira Europska unija (NextGenerationEU). This paper was written as part of the institutional research project *Forms of violence and resistance in socialist Croatia and Yugoslavia* (OOSK) at the University of Zagreb, Faculty of Humanities and Social Sciences; funded by the European Union (NextGenerationEU).

[2] Za biografiju vidjeti: *Hrvatska enciklopedija*, mrežno izdanje, s. v. „Kosanović, Sava“.

movića odredila je da Kosanović, uz bana Ivana Šubašića, ministre Franca Snoja, Bogoljuba Jevtića i Božidara Markovića, bude dio tzv. „američke misije“, grupe ministara čija je glavna misija bila političko djelovanje prema američkoj Vladi i „jugoslavenskoj“ emigraciji u SAD-u.[3] Ostatak Vlade i kralj Petar II. Karađorđević bili su stacionirani u Londonu.[4]

Grupa oko Kosanovića od početka se našla u isprva latentnom, potom otvorenom sukobu s grupom okupljenom oko Konstantina Fotića, poslanika Kraljevine Jugoslavije u Washingtonu.[5] Isprva je to bio sukob vezan uz politički utjecaj u SAD-u s obzirom na to da je Fotić, kao ugledni diplomat i kraljevski poslanik od 1935. godine, uživao značajan ugled u „jugoslavenskoj“ emigraciji pa je dolazak Šubašića, Kosanovića i drugih predstavljao bitan udarac na njegov utjecaj. Drugi je razlog bio ideološke naravi, jer su brzi slom Kraljevine te posljedično okupatorsko cjepkanje zemlje predstavljali udar na već oslabljenu jugoslavensku ideju i državu. Vizije obnove zemlje počele su se razlikovati među članovima jugoslavenske Vlade u egzilu, njezine diplomacije te emigracije u SAD-u. Kratak period, u kojem je „jugoslavenska“ emigracija i vlada u egzilu održavala formalno jedinstvo, nepovratno je završio početkom ustaških pokolja u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj.

Premda su određene informacije dolazile do SAD-a, objava tzv. Memoranduma SPC-a u studenom 1941. izazvala je šok u „jugoslavenskoj“ emigrantskoj javnosti u Sjevernoj Americi. „Pokolj Srba u ‘Nezavisnoj’ Hrvatskoj – za četiri meseca poubijano je na najzverskiji način 180.000 srpskog naroda i sveštenstva“,[6] tekst je objavljen u listu Srpskog narodnog saveza (SNS)[7], *Amerikanskom Srbobranu*. Bio je ispunjen opisima ustaških zločina nad srpskim stanovništvom, pri čemu su dodatno preuveličavali ili čak izmišljali događaje. Objava tog teksta u *Amerikanskom Srbobranu* proizvela je šok u svim porama jugoslavenske egzilske politike, a posebno u velikom dijelu srpskog emigrantskog korpusa. Temeljni problem, na koji je tekst ciljao, bio je vezan uz šira pitanja opstanka (i budućnosti) Kraljevine Jugoslavije, odnosno, jugoslavenske zajednice kao takve. Egzilska Vlada i kralj Petar II. Karađorđević, unatoč političkoj heterogenosti, imali su jedinstven stav o potrebi očuvanja zemlje te su s pozicije legalne vlade, s pokretom otpora u zemlji, čekali rasplet rata.

---

3 KOSANOVIĆ 1984: 23.

4 Za više o jugoslavenskim vladama u egzilu tijekom Drugog svjetskog rata vidi НИКОЛИЋ 2008.

5 O djelovanju Konstantina Fotića vidi MILIČEVIĆ 1998: 143–162; IVANOVIĆ 2020: 152–174.

6 Arhiv Jugoslavije, Emigrantska vlada KJ, fond 103, fas. 120. O temi visoko pozicioniranog političara emigrantske vlade vidi JOVANOVIĆ 1976: 52–53. Vidi još KOSANOVIĆ 1984: 30–35.

7 Srpski narodni savez bio je stožerni savez srpske emigracije u SAD-u, posebice u prvoj polovici 20. stoljeća. Osnovan je 1901. godine u Pittsburghu i okupljao je najveći broj srpske emigracije u SAD-u, a djelatan je i danas. Glavno glasilo *Amerikanski Srbobran* počelo je izlaziti 1906. godine, a izlazi i danas.

Objava Memoranduma samo je pojačala pukotine ionako slabe jugoslavenske ideje, čemu će pridonijeti i surovost građanskog rata u zemlji, kao i pojava drugog pokreta otpora (partizani). Zato će razdoblje od jeseni 1941. pa nadalje obilježiti žestoke političke i propagandne borbe među frakcijama u jugoslavenskoj Vladi u egzilu, emigraciji (emigracijama), a posebice unutar diplomatskog aparata u SAD-u i Kanadi. Naročito oštra politička borba u SAD-u odvijala se između frakcije okupljene oko Konstantina Fotića i tzv. „američke misije", čiji je proponent bio Sava Kosanović. Pojednostavljeno, Fotić je bio dio političke grupe koju je vezivalo uvjerenje da obnova Kraljevine Jugoslavije, posebice na unitarističkim principima, kao i sam politički i drugi suživot s Hrvatima nisu mogući te da je potrebna redefinicija uloge Srbije u smjeru velikosrpskih opcija. Ovisno o razdoblju, trenutku, političkoj potrebi ili vrsti propagande, zagovornici toga političkog kursa propagirali su navedenu politiku kroz glavno glasilo srpske emigracije u SAD-u, *Amerikanski Srbobran*, te razne druge organizacije i listove, kao i emigrantske skupove.[8] Borba istim metodama, ali s drugim ciljevima, odvijala se s druge strane pa su Sava Kosanović, Ivan Šubašić, Franc Snoj, Bogdan Radica i, primjerice, Luj Adamič nastojali što više utjecati na američku službenu politiku kao i javnost, emigraciju, druge članove Vlade itd. To je uključivalo utjecanje na američke političare i visoke dužnosnike, novinare, američke i emigrantske listove, korištenje istaknutih emigranata ili Amerikanaca jugoslavenskog podrijetla (poput Nikole Tesle) za njihove ciljeve itd.

Sukobi među jugoslavenskim diplomatima i članovima Vlade u SAD-u i općenito Sjevernoj Americi samo će se intenzivirati tijekom 1942. godine, posebno jačanjem partizanskog pokreta u zemlji, ali i naznakama mijenjanja savezničkog stava prema Vladi u egzilu te službenom antifašističkom pokretu otpora, koji je vodio Draža Mihailović. Cijela godina bit će obilježena zaoštravanjem odnosa u emigraciji i jugoslavenskoj službenoj politici, koji će u drugoj polovici 1943. te početkom 1944. izazvati veliki zaokret Vlade u egzilu prema priznavanju partizanskog pokreta kao jedinog legalnog pokreta otpora, zatim bana Šubašića kao predstavnika te Kosanovića kao člana vlade u egzilu. Navedeni potezi, koje su sponzorirali Saveznici, bili su dio šire savezničke politike prema Balkanu, odnosa među velikim silama te dolaska jugoslavenskih komunista na vlast. U novim okolnostima naći će se i Sava Kosanović, koji će nakon 1945. godine postati ambasador nove socijalističke Jugoslavije u SAD-u.

[8] ČIZMIĆ 1982: 306–343; KOSANOVIĆ 1984: 25–55; RADICA 1984: 111–132; ŠEPIĆ 1982: 35–73.

Dnevnik 1942.

Sava Kosanović vodio je dnevnik 1942. godine koji nam daje detaljan uvid u njegovu djelatnost u tom periodu.[9] Dnevnik je pisan uglavnom engleskim jezikom, na pisaćoj mašini te sadrži ukupno 54 stranice. Pokriva vremenski raspon od 31. svibnja do 17. prosinca 1942. i čuvao se u Arhivu Jugoslavije u Beogradu, zbirka Sava Kosanović (AJ-83). Sadrži bilješke i natuknice o njegovim susretima, zadacima te dojmovima o njihovoj uspješnosti. Vrijednost zapisa leži u tome da daju uvid u složene odnose u emigraciji, jugoslavenskoj diplomaciji i vladi u egzilu, političke dogovore, čak i intrige, itd. Razabiru se jasne ideje diplomatskih dogovaranja, sastanci na margini, promišljanja o političkim i ideološkim pitanjima, suradnja s drugim egzilskim vladama ili političkim strankama i organizacijama. Postoji mogućnost da je Kosanović namjeravao objaviti neke dnevničke zapise i da je navodno bio dijelom toga projekta. Predstavit ćemo dvije teme o kojima Kosanović piše te ćemo dati novi uvid u pojedine aspekte odnosa među članovima „jugoslavenske" emigracije u Sjedinjenim Državama tijekom trajanja Drugoga svjetskog rata.

Kosanović i njegovo djelovanje u organizaciji Central and Eastern European Planning Board (CEEPB)[10]

Kosanović je bio uključen u rad organizacije *Central and Eastern European Planning Board* (CEEPB), kao jedan od predstavnika Kraljevine Jugoslavije. Organizacija je bila osnovana još 1942. godine imajući za cilj planiranje obnove zemalja Srednje i Istočne Europe nakon Drugog svjetskog rata. Središnji ured, smješten u New Yorku, okupljao je predstavnike vlada u egzilu iz Čehoslovačke, Poljske, Grčke te, naravno, Jugoslavije. U fokusu su bili razni oblici revitalizacije tih zemalja (politički, ekonomski, društveni, itd.).[11] Kao delegat Kraljevine Jugoslavije značajnu ulogu u CEEPB-u imao je ekonomist Rudolf Bićanić (egzilski viceguverner Jugoslavenske narodne banke), a uz njega ekonomist Nikola Mirković, diplomat Konstantin Fotić i drugi. Djelovanje CEEPB-a obilježile su razne diskusije koje nisu bile usmjerene samo na modele obnove zemalja nego i na usku povezanost ekonomske obnove s budućim državnim uređenjima (npr. federacija/konfederacija).[12] Radom u CEEPB-u Kosanović je sudjelovao u artikulaciji stava da će reforme koje kreditira Zapad pomoći jačanju geopolitičke pozicije zemalja Srednje i Istočne Europe te njihove pozicije mosta između Istoka i Zapada.[13] Dobar dio jugoslavenskih delegata zastupao je stav da su seljaštvo, odnosno, principi soci-

9 Arhiv Jugoslavije, Sava Kosanović, fond 83, fascikla 14.

10 Više o temi kod ALBRECHT 2024.

11 Vidjeti: ROUČEK 1943; GROSS 1945; DHAND 2018.

12 ALBRECHT 2024: 37.

13 ALBRECHT 2024: 38.

jalne pravde vezani uz seljačke pokrete vremena, na temelju političke izgrađivanja društva. CEEPB je bio i „politička" organizacija važna za pozicioniranje država u novom nastajućem poretku, imajući ulogu svojevrsnog „think-tanka". Upravo zbog toga Kosanovićevo djelovanje u toj organizaciji ima višestruko značenje za njegovu cjelokupnu djelatnost u egzilskoj „službenoj" politici, kao i za kreiranje jugoslavenskih politika, a time i odnosa prema SAD-u.

Dnevnik na više mjesta tematizira Kosanovićev rad vezan uz CEEPB ili pojedince iz te organizacije koji gravitiraju nekom obliku pozicioniranja njihovih država (često su to političari vlada u egzilu). U tom su kontekstu važne natuknice (9. lipnja 1942) o sastanku s Tomaszom Kuzniarzom, članom Poljske seljačke stranke.[14] U debati je otvoreno pitanje suradnje slavenskih „seljačkih" stranaka. Naveden je i sastanak s članom demokratske stranke u Poljskom parlamentu, Stietelskyim, te dr. Ludwikom Grossom, čuvenim poljskim liječnikom poznatom po pronalasku dvaju virusa uzročnika raka. Bitan je i sastanak s profesorima Sveučilišta Columbia te članovima Carnegijeve fondacije, koji su iznijeli prijedlog da savezna država „usvoji" jedno sveučilište u okupiranim zemljama kako bi na taj način pomogla razvoju i održavanju znanosti. To je bilo usko povezano s djelatnošću CEEPB-a.[15] Razmjeri Kosanovićeve uloge u CEEPB-u vidljivi su u sastancima s bivšim premijerom Belgije, van Zeelandom, vezano uz podršku javnoj organizaciji te povezivanje sa zapadnoeuropskim političarima.[16] Raspravljali su i kako uključiti druge europske zemlje.

Sastanak s predstavnicima koledža Antioch (Ohio) 12. lipnja 1942. upućuje nas na praktičnu primjenu CEEPB-ove politike, jer je grupa oko Kosanovića bila na sastanku s rukovodstvom Sveučilišta. Tom je prilikom dogovoreno da će se uvesti predmet o „problemima istočne i centralne Europe".[17] U tom je kontekstu važan bio sastanak u Rockefellerovoj zakladi orijentiranoj prema znanosti, kojem su prisustvovali njezini čelni ljudi. Cilj je bio omogućiti studiranje jugoslavenskim studentima na nekom od američkih sveučilišta uz potporu Zaklade. Kosanović se na tom sastanku zalagao za neke iznimne studente, unatoč protivljenju američkih članova CEEPB-a o studiranju stranaca u SAD-u.

Posjet kralja Petra II. Karađorđevića SAD-u[18]

Kralj Petar II. Karađorđević došao je na prijestolje nakon puča u ožujku 1941. Bio je mlad i politički neiskusan, što je i obilježilo njegovu kratku vladavinu. Odlaskom u egzil bio je prepušten figuriranju u ulozi kralja, dvorskim intrigama

[14] AJ-83-14-420.

[15] AJ-83-14-420.

[16] AJ-83-14-420.

[17] AJ-83-14-420.

[18] Za dojmove o kralju vidi KARAĐORĐEVIĆ 1954: 131–168. Okolnosti i detalje kraljeva posjeta Sjevernoj Americi vidi u ĐIKANOVIĆ 2022.

te utjecajima engleskih domaćina. Ipak, imao je veliko simboličko i propagandno značenje, puno veće od političke težine i autoriteta u egzilskim vladama ili među političarima. Naravno, to nije značilo da nije diplomatski djelovao. U ratno egzilsko vrijeme to mu je bila najveća uloga pa je planiranje njegova posjeta SAD-u i Kanadi započeto još krajem 1941.[19]

Kralj i njegova delegacija bili su u posjetu Sjevernoj Americi od 21. lipnja do 29. srpnja 1942.[20] Cilj posjeta bilo je jačanje političkih veza s SAD-om te ostvarivanje političke podrške kao i raznih oblika pomoći Jugoslaviji (vojna, humanitarna i dr.). Tijekom posjeta u SAD-u i Kanadi kralj je obišao više gradova i sastao se s predsjednikom Rooseveltom te brojnim drugim važnim političarima u SAD-u. Održao je govor u američkom Kongresu i u kanadskom Parlamentu. Posjećivao je tvornice, sastajao se s „jugoslavenskim" emigrantskim organizacijama, kulturnim društvima, poznatim iseljenicima, itd. Posjet je polučio neke kratkoročne dobitke, ali nije mogao riješiti supstancijalne razlike unutar jugoslavenskog korpusa u cjelini. Za istraživanja Kosanovićeve djelatnosti (i akcija „misije") u Sjedinjenim Državama te frakcijskih borbi unutar političkog egzilskog aparata kraljev posjet ima posebno značenje. Grupe okupljene oko K. Fotića i S. Kosanovića nastojale su iskoristiti kraljev posjet za jačanje vlastite pozicije i politike te utjecaja na emigraciju. Zapisi u dnevniku sami po sebi daju brojne važne detalje o kraljevu posjetu općenito, kao i detalje vezane uz sukob s Fotićem.

Primjerice, doznajemo za događaj koji je prethodio kraljevu posjetu, kad su se trebali usuglasiti detalji s tim u vezi. Anglosaksonski svijet još je uvijek pamtio veliki skandal oko abdikacije kralja Edvarda VIII. (vojvoda od Windsora) zbog ženidbe s razvedenom Amerikankom, Wallis Simpson. Ne samo da je izbila politička kriza u Velikoj Britaniji već je slučaj postao tema svjetskih medija. Britanska monarhija doživjela je krizu, ali i druge su monarhije zbog toga postale oprezne. U jednom od naknadnih posjeta New Yorku bivši kralj, vojvoda od Windsora, došao je s puno prtljage što je izazvalo mržnju javnosti zbog prevelikog luksuza. Stoga se prilikom organizacije posjeta kralja Petra II. Karađorđevića vodilo računa da ne ostavi dojam dokonog ili rasipnog plemića: 19. lipnja Kosanović piše da se savjetovalo da kralj, radi javnosti, pohodi samo korisne događaje izbjegavajući noćne klubove ili holivudske zvijezde.[21]

Kosanović je tijekom ljeta 1942. često nazočio sastancima vezanim uz organizaciju kraljeva posjeta. Iz dnevničkih zabilješki vidimo da je pratio detalje organizacije i onoga što se danas naziva PR-a (*public relations*). Primjerice, navodi da je jedna

[19] Za više o detaljima posjeta kralja Petra II. Karađorđevića SAD-u i Kanadi u ljeto 1942. godine vidi ĐIKANOVIĆ 2022: 89–106.

[20] Za dodatne opise posjeta vidi FOTIĆ 1995: 134–139; TRIFUNOVIĆ 1998: 142–149; GROL 1990: 140–141; KOSANOVIĆ 1984: 40–42; ŠEPIĆ 1982: 68–71.

[21] AJ-81-14-421.

od organizatorica posjeta, gđa Maier, predložila program u kojem se utvrđuje već ranije zaključeno i upućuje kralja da izbjegava ekstravaganciju i glamur, poziva ga se na skromnost te da se orijentira na demokratske institucije, industriju, znanost, sveučilišta, Teslu, itd.[22] Kosanović je imao vrlo prisan odnos s gradonačelnikom New Yorka, Fiorellom La Guardijom, i posredovao je oko kraljeva posjeta New Yorku i gradonačelniku. Bilješka od 23. lipnja otkriva zabrinutost gradonačelnika La Guardije, jednog od važnijih američkih političara toga doba, oko reakcije State Departmenta zbog trvenja „Jugoslavena" u SAD-u i kraljeva dolaska. Kosanović iznosi mnoge detalje vezane uz La Guardijin pogled na kraljev posjet.[23]

Kosanović donosi niz detalja o kraljevu posjetu Bijeloj kući te primanjima i večerama koje je organizirao predsjednik Roosevelt. Kralj je došao 24. lipnja, a tom su ga prilikom dočekali Roosevelt i Churchill. Kosanović bilježi da kralj nije imao pripremljen govor pa je improvizirao.[24] Bilješke u dnevniku oko prvih dana kraljeva gostovanja svjedoče o raskolu u Vladi po mnogim pitanjima; od kraljeva govora, do popisa uzvanika (ban Šubašić, Snoj, Trifunović, Ninčić, Čubrilović), itd. Uvrede i raskoli na sastanku jasno govore o odnosima među članovima Vlade.[25] Kosanovićevi zapisi od 25, 26. i 27. lipnja također opisuju primanja i večere s kraljem, ali u ključu izostavljanja „američke misije" s važnih događaja vezanih uz kraljev posjet. Kao što je Kosanović zapisao u noti od 25. lipnja: „Sve u Washingtonu je dogovoreno bez nas. Nisu čak niti dogovorili naš dolazak u Kongres prilikom posjete kralja".[26] Istoga dana kralj se sastao s predstavnicima pravoslavne crkve te časopisa *Amerikanski Srbobran*.[27] Vezano uz odnose episkopa Dionisija i Fotića Kosanović je utvrdio da je grupa oko Fotića bila bolje obaviještena od misije u Sjedinjenim Državama, jer su za razliku od njega znali točan datum kraljeva dolaska u Washington.[28]

Zabilješka od sljedećeg dana govori o večeri s kraljem i Kosanovićevim dojmovima o tome tko i kako od kraljevih uzdanika utječe na njega, što je važno za razumijevanje nacionalnih podjela u emigraciji.[29] Neki detalji koji ukazuju na sitničavost i beskonačna emigrantska podmetanja (na svim mogućim relacijama), te na kraljeve reakcije („kralj je bio zbunjen"), jer je sam kralj, unatoč svemu, bio potpuno politički nezreo i nenaviknut na tu političku razinu.[30] U bilješci od 28. lipnja opisuje se jedna u nizu večera kralja i jugoslavenskih političara u kojima

22 AJ-83-14-427.

23 AJ-83-14-430.

24 AJ-83-14-431.

25 AJ-83-14-431.

26 AJ-83-14-432.

27 AJ-83-14-432.

28 AJ-83-14-428.

29 AJ-83-14-428.

30 AJ-83-14-428.

se iscrtavaju manire, šale i podbadanja te dvorske igre za kraljevu naklonost, ali i utjecaj na njega. Kosanović bilježi da je tom prilikom nasamo razgovarao s kraljem.

Dana 3. srpnja 1942. kralj je posjetio i New York. Dočekao ga je i rado primio gradonačelnik Fiorello La Guardia.[31] Tada su hrvatski predstavnici predali kralju memorandum o spremnosti na suradnju sa Srbima i Slovencima.[32] La Guardia je na jednom sastanku s Kosanovićem istaknuo da je K. Fotić loš čovjek i da mu se ne sviđa.[33] Kosanović bilježi i da je Fotić u New Yorku jednom prilikom tijekom kraljeva posjeta, 28. srpnja, govorio iznimno loše o Hrvatima, da osobno sam ne bi potpisao deklaraciju o Jugoslaviji čak ni kad bi ga Roosevelt potaknuo.[34] U New Yorku je kralj, 8. srpnja, posjetio i Nikolu Teslu, Kosanovićeva ujaka.[35]

Naposljetku, u svojim zapisima Kosanović rado ističe kako je sam informirao kralja, ili ga o nečemu savjetovao, primjerice, 10. srpnja u Ottawi obavijestio ga je o napadu gerila na Trst i Italiju, što je kralj iskoristio na konferenciji za novinare. Predložio mu je pritom što da kaže o jugoslavenskoj mornarici i kralj ga je poslušao.[36] U Kosanovićevim redcima o kraljevu posjetu postoje i duhovite crtice, primjerice, na sastanku o organizacijskim pitanjima Kosanović je zamijetio da je tijekom cijelog sastanka ministar Trifunović „(...) sjedio na divanu i eksperimentirao te vježbao kako vezati mašnu ali sa pertlom oko svoje noge“.[37]

Zaključak

Dnevnik Save Kosanovića iz 1942. godine predstavlja važan izvor za istraživanje povijesti jugoslavenske emigracije u Sjedinjenim Državama tijekom Drugog svjetskog rata. Kosanović je bio vjerojatno jedan od najvažnijih jugoslavenskih političara u SAD-u tijekom rata, a kroz njegovu karijeru i djelovanje bistre se sve podjele umirujuće Kraljevine Jugoslavije, i kao zemlje, i kao ideologije. Dnevnik je vrijedan jer pokazuje i pogled iznutra na sve moguće intrigantne borbe i odnose između dviju frakcija političara koje su imale oprečne poglede na budućnost Jugoslavije. Potvrđuje se da je Kosanović bio važan dio frakcije koja je bila uvjerena u uspješnost nadograđene verzije suštine države pred njezin kraj, dok je, primjerice, grupa oko Fotića odavno takvu viziju odbacila. Najintrigantnija tema Kosanovićeva dnevnika posjet je jugoslavenskoga kralja Sjedinjenim Državama i Kanadi u ljeto 1942. Taj je posjet, na što jasno ukazuju i dnevnički zapisi, na jedan način amplifi-

31 AJ-83-14-440; ĐIKANOVIĆ 2022: 98.

32 ĐIKANOVIĆ 2022: 99.

33 AJ-83-14-443.

34 AJ-83-14-450.

35 AJ-83-14-444; ĐIKANOVIĆ 2022: 103.

36 AJ-83-14-452.

37 AJ-83-14-430.

cirao postojeće političke podjele. Pritom je Kosanovićevo djelovanje u organizaciji CEEPB, koja se isticala glede obnove zemalja Srednje i Istočne Europe nakon rata, iznimno važno u okviru cjelokupne njegove djelatnosti u egzilskoj „službenoj" politici, kao i za kreiranje jugoslavenskih politika, a time i odnosa prema SAD-u. Zapisi u Kosanovićevom dnevniku su, dakle, dobra nova polazišna točka za daljnja istraživanja niza tema o povijesti jugoslavenske emigracije.

Bibliografija

Izvori

Arhiv Jugoslavije (AJ)-Beograd

83-Zbirka Sava Kosanović

Literatura

ALBRECHT, Nicole. 2024. *Peasant internationalists and the making of the Yugoslav Third Way, 1920–1956*. PhD thesis, University of London.

ČIZMIĆ, Ivan. 1982. *Hrvati u životu Sjedinjenih američkih država*. Zagreb: Globus.

DHAND, Otilia. 2018. *The Idea of Central Europe: Geopolitics, Culture and Regional Identity*. London – New York: I. B. Tauris – Bloomsbury Publishing.

ĐIKANOVIĆ, Vesna. 2022. Susret sa kraljem – poseta kralja Petra II Karađorđevića severnoj Americi i jugoslovenski iseljenici. *Istorija 20. veka* 40/1: 89–106.

FOTIĆ, Konstantin. 1995. *Rat koji smo izgubili*. Beograd: Bajat.

GROL, Milan. 1990. *Londonski dnevnik 1941–1945*. Beograd: Filip Višnjić.

GROSS, Feliks. 1945. *Crossroads of Two Continents: A Democratic Federation of East-central Europe*. New York: Columbia University Press.

IVANOVIĆ, Tamara. 2020. Propagandna aktivnost Poslanstva kraljevine Jugoslavije Vašingtonu za vreme Drugog svetskog rata 1941–1945. *Arhiv* 1–2: 152–174.

JOVANOVIĆ, Slobodan. 1976. *Zapisi o problemima i ljudima 1941–1944*. London: Udruženje srpskih pisaca i umetnika u inostranstvu.

KARAĐORĐEVIĆ, Petar. 1954. *A Kings Heritage*. New York: G. P. Putnam's Sons.

KOSANOVIĆ, Sava. 1984. *Jugoslavija je bila osuđena na smrt*. Zagreb – Beograd: Globus – Arhiv Jugoslavije.

Kosanović, Sava. *Hrvatska enciklopedija*, *mrežno izdanje*. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2013. – 2025 https://www.enciklopedija.hr/clanak/kosanovic-sava (posjet 12. 12. 2025.).

MILIČEVIĆ, Nataša. 1998. Konstantin Fotić, Diplomata od karijere. *Istorija 20. veka* 16/1: 143–162.

НИКОЛИЋ, Коста. 2008. *ВЛАДЕ КРАЉЕВИНЕ ЈУГОСЛАВИЈЕ У ДРУГОМ СВЕТСКОМ РАТУ 1941–1945*. Београд: Институт за савремену историју.

RADICA, Bogdan. 1984. *Živjeti nedoživjeti II*. München – Barcelona: Knjižnica hrvatske revije.

ROUČEK, Joseph S. 1943. The Sociological Weakness of Planning for Central and Eastern Europe. *Journal of Legal and Political Sociology* II: 94–116.

ŠEPIĆ, Dragovan. 1982. *Vlada Ivana Šubašića*. Zagreb: Globus.

TRIFUNOVIĆ, Miloš. 1998. *Emigrantske uspomene*. Zemun: ZIPS.

The Diary of Sava Kosanović 1942

Sava Kosanović was one of the more prominent politicians during the period of the Kingdom of Yugoslavia, the Second World War, and the post-war years, up until the mid-1950s. His political activity reflects an interplay of numerous ideologies, policies, the spirit of the times, as well as political transformations typical of Serbian politicians in Croatia. It is little known that he kept a diary in 1942, which contains numerous entries on a range of topics important to both Kosanović's political and private horizons. In this paper, based on the analysis and interpretation of excerpts from Kosanović's diary, we present two selected topics and contribute to their research: his work within the organization the Central and Eastern European Planning Board (CEEPB) and the visit of King Peter II Karađorđević to the United States. Kosanović's activities within the CEEPB, which sought to promote the post-war reconstruction of the countries of Central and Eastern Europe, are of exceptional importance within the broader scope of his work in exile "official" politics, as well as for the shaping of Yugoslav policies and, consequently, relations with the United States, as evidenced by the entries in his diary. Kosanović's notes on the King's visit, in turn, demonstrate that the occasion amplified the existing political divisions among Yugoslav émigrés. In this sense, Kosanović's diary constitutes a fundamental source for further research on a range of topics concerning the history of Yugoslav emigration.

Keywords: Sava Kosanović, Kingdom of Yugoslavia, Peter II Karađorđević, Central and Eastern European Planning Board (CEEPB)

Ključne riječi: Sava Kosanović, Kraljevina Jugoslavija, Petar II. Karađorđević, *Central and Eastern European Planning Board* (CEEPB)

Martin Previšić
Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu
Ivana Lučića 3
10000 Zagreb
mprevisi@m.ffzg.hr

FILOZOFSKI FAKULTET SVEUČILIŠTA U ZAGREBU
ZAVOD ZA HRVATSKU POVIJEST
INSTITUTE OF CROATIAN HISTORY
INSTITUT FÜR KROATISCHE GESCHICHTE

RADOVI
57
Broj 1

ZAVOD ZA HRVATSKU POVIJEST
FILOZOFSKOGA FAKULTETA SVEUČILIŠTA U ZAGREBU

FF press

ZAGREB 2025.

RADOVI ZAVODA ZA HRVATSKU POVIJEST FILOZOFSKOGA FAKULTETA SVEUČILIŠTA U ZAGREBU

Knjiga 57, broj 1

Izdavač / Publisher
Zavod za hrvatsku povijest
Sveučilište u Zagrebu
Filozofski fakultet, Odsjek za povijest
FF press

Za izdavača / For Publisher
Domagoj Tončinić

Glavni urednik / Editor-in-Chief
Filip Šimetin Šegvić

Izvršni urednik / Managing editor
Zvjezdana Sikirić Assouline

Zamjenik glavnog urednika / Assistant Editor-in-Chief
Luka Špoljarić

Uredništvo / Editorial Board
Inga Vilogorac Brčić (stara povijest/ancient history), Trpimir Vedriš (srednji vijek/medieval history), Hrvoje Petrić (rani novi vijek/early modern history), Martin Previšić (suvremena povijest/contemporary history), Tvrtko Jakovina (globalna povijest/global history), Silvija Pisk (zavičajna povijest/local history), Tomislav Galović (pomoćne povijesne znanosti/auxiliary sciences of history)

Izvršni urednik za međunarodnu komunikaciju / Executive editor for international communication
Nada Zečević

Urednik recenzija / Review Editor
Kornelija Jurin Starčević

Međunarodno uredničko vijeće / International Editorial Council
Denis Jevgenjevič Alimov (Sankt Peterburg), Csaba Békés (Budapest), Jakub Beneš (London), Rajko Bratož (Ljubljana), Svetlozar Eldarov (Sofija), Toni Filiposki (Skopje), Aleksandar Fotić (Beograd), Vladan Gavrilović (Novi Sad), Hannes Grandits (Berlin), Kateřina Horníčková (České Budějovice / Olomouc), Catherine Horel (Pariz), Angela Ilić (München), Egidio Ivetić (Padova), Husnija Kamberović (Sarajevo), Irina Lyubomirova Ognyanova-Krivoshieva (Sofija), Axel E. W. Müller (Leeds), Beata Możejko (Gdanjsk), Géza Pálffy (Budapest), Zlatko Pleše (Chapel Hill), Ioan-Aurel Pop (Cluj), Alexios G. C. Savvides (Kalamata), Vlada Stanković (Beograd), Zrinka Stahuljak (Los Angeles), Ludwig Steindorff (Kiel), Peter Štih (Ljubljana), Andrea Vanina Neyra (Buenos Aires), Radina Vučetić (Beograd), Christina Lutter (Beč) i Andrej Hozjan (Maribor)

Tajnik uredništva / Editorial Board Assistant
Dejan Zadro

Adresa uredništva/Editorial Board address
Zavod za hrvatsku povijest, Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu,
Ivana Lučića 3, HR-10 000, Zagreb
Tel. ++385 (0)1 6120191

Časopis izlazi jedanput godišnje / The Journal is published once a year
Časopis je u digitalnom obliku dostupan na / The Journal in digital form is accessible at: Portal znanstvenih časopisa Republike Hrvatske „Hrčak“ http://hrcak.srce.hr/radovi-zhp

Financijska potpora za tisak časopisa / The journal is published with the financial support by:
Ministarstvo znanosti, obrazovanja i športa Republike Hrvatske

Časopis je indeksiran u sljedećim bazama / The Journal is indexed in the following databases:
Directory of Open Access Journals, EBSCO, SCOPUS, ERIH PLUS, Emerging Sources Citation Index - Web of Science

Naslovna stranica / Title page by
Marko Maraković

Grafičko oblikovanje i računalni slog / Graphic design and layout
Marko Maraković

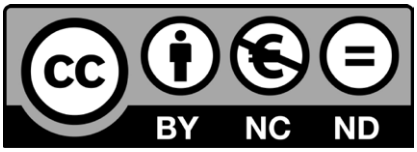
Lektura / Language editors
Katarina Starčević (hrvatski / Croatian)
Tomislav Brandolica (engleski / English)

Korektura / Copy editing
Marta Janković

Ilustracija na naslovnici
Muza Klio (Alexander S. Murray, *Manual of Mythology*, London 1898)

Časopis je u digitalnom obliku dostupan na Portalu znanstvenih časopisa Republike Hrvatske „Hrčak“ http://hrcak.srce.hr/radovi-zhp

The Journal is accessible in digital form at the Hrcak - Portal of scientific journals of Croatia http://hrcak.srce.hr/radovi-zhp

Djelo je objavljeno pod uvjetima Creative Commons Autorstvo-Nekomercijalno-Bez prerada 4.0 Međunarodne javne licence (CC-BY-NC-ND) koja dopušta korištenje, dijeljenje i umnažanje djela, ali samo u nekomercijalne svrhe i uz uvjet da se ispravno citira djelo i autora, te uputi na izvor. Dijeljenje djela u prerađenom ili izmijenjenom obliku nije dopušteno.